

Magyar nyelvű mikrotoponimák kontinuitása Körtvélyesen*

1. A tanulmány a doktori képzésem során folytatott helynévvizsgálatok egy szempontját emeli ki, a magyar nyelvű mikrotoponimák kontinuitásával foglalkozik. A doktori tanulmányaim során három település — Körtvélyes (Hrušov), Szádalmás (Jablonov nad Turňou) és Tornagörgő (Hrhov)¹ — helynévállományát gyűjtöm fel, valamint a választott kutatópontokon helynév-szociológiai felmérést végzek. A községek Szlovákiában, a Kassai kerület Rozsnyói járásának délkeleti részében terülnek el a szülőfalumtól, Jabloncától (Silická Jablonica) keletre, ahol korábban folytattam helynévgyűjtést és névszociológiai kutatást (CSOBÁDY 2020).

Körtvélyes községben 2023-ban végeztem helynévkutatást, mely magában foglalta a történeti és jelenkori földrajzi nevek gyűjtését, illetve a lakosság helynévismeretének vizsgálatát. Az élőnyelvi adatok felvétele után szembetűnő volt a mennyiség- és minőségbeli változás a diakrón anyaggal szemben, ezért a továbbiakban az általam gyűjtött magyar nyelvű mikrotoponimák kontinuitását elemzem.

2. A mikrotoponimák körébe azok a bel- és külterületi helynevek tartoznak, melyek denotátuma kisebb kiterjedésű. Ily módon az alábbi helynévtípusokat sorolhatjuk ide: kisebb állóvizek nevei, források, kutak nevei, domborzati nevek, határnevek, településrészek nevei, utca- és tanyanevek, építménynevek (vö. HOFFMANN 2007: 46–52). Saját vizsgálatomba bevonom a települést északról és délről határoló hegyvonulatok megnevezését, illetve a területen folyó patakok neveit is, ellenben a település nevét nem, mivel a vizsgált időintervallumban annak magyar megfelelője nem változott.

A mikrotoponimák kontinuitásának vizsgálatához E. NAGY KATALIN fogalmazta meg az elemzési szempontokat (2023), melyek a magyarok által lakott településekre vonatkoztathatók. Erre azért volt szükség, mert egyazon település különböző időkből származó szinkrón metszetének összehasonlítására a korábbiakban nemigen volt példa a magyar nyelvterületen, így ez az elméleti keret — mely HOFFMANN helynévelemzési modelljére (2007) támaszkodik — támpontokat adhat ilyen irányú vizsgálatok létrejöttéhez.

* Készült a VEGA 1/0316/21-es számú, Egyszerű és szervezett nyelvi menedzselés szlovák–magyar kétnyelvű környezetben megnevezésű projekt keretében. Jelen munkát Magyarország Collegium Talentum programja támogatta. Az írás a Magyar Tudományos Akadémia által támogatott Magyar Nemzeti Helynévtár Program keretében készült.

¹ A tanulmányban zárójelben a települések hivatalos szlovák nevét tüntetem fel.

3. A névkontinuitás vizsgálatához elengedhetetlen ismernünk a település táji, történelmi és demográfiai változásait, hiszen nyelven kívüli tényezőként ezek mind hatással vannak a helynevek változásaira. Emellett a nyelvi viszonyok tisztázását szintűgy szükségesnek érzem, hiszen kétnyelvű település lévén ez is meghatározza a névalkotást, névismeretet — erről a következő fejezetben olvashatunk részletesebben.

Körtvélyes (Hrušov) Kelet-Szlovákiában, a Kassai kerület Rozsnyói járásában található kisközség, területe 16,8 km². Szomszédos falvai keletről Szádalmás (Jablonov nad Turňou), északkeletről Hárskút (Lipovník), északnyugatról Várhosszúrét (Krásnohorská Dlhá Lúka), nyugatról pedig Jablonca (Silická Jablonica). Délről a szlovák–magyar határ zárja le a települést, így ebben az irányban nincs kiépített úthálózat, sem egyéb gazdasági kapcsolat. Körtvélyes északi határát szeli át a Kassa–Pozsony főútvonal egy része, mely a *Szoroskő* (*Soroška*) nevet viseli. A megnevezés a régi útszakasz után maradt meg, melyet a településen élők használtak akkor, ha Rozsnyóra szerettek volna eljutni. Mivel az út a Felső-hegyen át vezetett, sziklákba, kövekbe kellett vésni, emiatt szűkös volt — feltehetőleg innen ered a kételemű névnek mindkét tagja, a *szoros* és a *kő*.

A kutatópont külterülete részét képezi a Szlovák Karszt Nemzeti Parknak, hiszen a Szilicei-fennsík keleti lábánál terül el. Domborzata hegyes-völgyes, határát jellemzően erdők, szőlők, legelők, szántók, kaszálók és dűlők alkotják. A település külterületének nyugati részén fekvő halastavak mesterségesen lettek létrehozva a 20. század második felében. A településen erdőgazdálkodás és mezőgazdasági munkák egyaránt folynak, azonban ezek központosítva vannak. A földterületek államosítása után kevesen tértek vissza a földműveléshez, többnyire saját otthonaiknál munkálják kertjeiket az itt lakók, azonban a szőlőgazdálkodás többek életében mai napig meghatározó. A terület táji sajátosságairól a 18. század végén már VÁLYI ANDRÁS (1799: 441) is nyilatkozott a település jellemzésében: „Magyar falu Torna Várm. földes Urai Lükő, és több Urak, lakosai leg inkább reformátusok, fekszik Almásnak szomszédságában, és annak filiája, földgye ha jól miveltetik, minden veteményt meg terem, réttyei jók, legelője elég van, fája mind a’ két féle, szőlő hegye tágas, keresetre is van módgya.”

Körtvélyest először *Kerthueles* alakban említik a 13. században,² történelmét CSIKVÁRI ANTAL az 1939-ben kiadott Vármegyei Szociográfiák 7. Abaúj-Torna vármegye című kötetében a következőképpen foglalja össze: „Az Árpádok idején Körtvélyes, mint Torna megye egész területe, királyi birtok volt és a királyi udvartartás céljaira szolgált. 1243-ban jutott magánkézre. A 14. században a pelsőczy Bebek-családé lett. 1427-ben csak 40 portával szerepel az összeírásban. Néhány évtizeddel később a tornai vár tartozékai között találjuk és valószínű, hogy az uradalomnak is voltak részei Körtvélyesen. Török uralom alatti sorsa ismeretlen.

² <https://www.obechrusov.sk/historia>

A szatmári békekötés után alakult ki a lakossága. Földesura a herceg Esterházy-család az újabb korban. Lélekszáma 1869 és 1920 között 470-ről 411-re esett vissza.

Kisközség a tornai járásban. Területe 2921 k. hold, lakosainak száma 476, mind magyarok és közülük 104 rk., 372 ref. vallású. Lakói őstermeléssel foglalkoznak. Lakóházak száma 97. Ref. templom van a községben. Közoktatásügye szolgáltatásban áll 1 ref. népiskola. Vasútállomása: Torna, u. p. és u. t.: Szádalmás.” (1939: 194).

Abaúj és Torna vármegyék összevonásával 1881-től 1920-ig, a trianoni békeszerződésig Abaúj-Torna vármegyéhez tartozott, ahogy 1938–1945 között is, amikor a bécsi döntés értelmében visszacsatolták Magyarországhoz. Csehszlovákia részeként 1960-ig a Szepsi járáshoz tartozott, annak megszüntetésével azonban a tőle nyugatra elhelyezkedő Rozsnyó járási városhoz csatolták, ami hatással volt a helyiek mobilizációjára, munkavállalására. Csehszlovákia megszűnésével 1993-tól a Szlovák Köztársaság része.

Körtvélyes hivatalos szlovák államnyelvi neve *Hrušov*, melyet 1920-ban kapott. A magyar megnevezéshez hasonlóan (*körtvély*) jelentésében a ’körte’ (szlov. *hruška*) szerepel. Ennek oka, hogy a település külterületén sok körtefa volt.

2011-ben a település népessége 334 fő volt, ebből 280 magyar nemzetiségű (84%), 48 szlovák nemzetiségű (14%), illetve 6 ismeretlen nemzetiségű személy (2%) volt.³ A legutóbbi, 2021-es népszámlálási adatok alapján⁴ a falu teljes lakossága 335 fő. Ekkor lehetőség volt nemcsak egyetlen, hanem egy második nemzetiség megjelölésére is, mellyel a helyiek közül néhányan éltek. A 335 lakosból 266 személy jelölte meg első, míg további 5 fő második nemzetiségként a magyart, ez összesítve 271 személy. Szlovák nemzetiséget elsőként 64, másodikként további 7 lakos adott meg, ami összesen 71 fő. Az anyanyelv szerinti összetétel hasonló képet mutat, 265 személy (79%) a magyar nyelvet, míg 67 lakos (20%) a szlovák nyelvet vallotta anyanyelvének.

A nemzetiségi és anyanyelvi adatok nem mutatják, de a községben jelentős számú (kb. a lakosság 1/3-át kitevő) roma lakosság él (vö. LANSTYÁK 2000: 34–35). Ők többségében magyar nemzetiségűnek vallják magukat, elenyésző számban van köztük olyan, aki szlovák nemzetiségüként határozza meg magát. A romani nyelvet nem használják, feltehetően ez az oka, hogy identitásukat nem érzik romának. Ők a település egy külön részén, a Doroban szegregáltan élnek.

4. A népszámlálási adatok azt mutatják, hogy a településen egyaránt élnek magyar és szlovák anyanyelvűek is. A nyelvi viszonyok szemszögéből kétnyelvű közösségnek tekinthetjük a körtvélyesi lakosságot, hiszen annak minden tagja rendelkezik kétnyelvű kommunikatív kompetenciával, illetve anyanyelvváltozata tartalmaz szlovák nyelvi kontaktusjelenségeket (LANSTYÁK 2000: 140–141). Az itt élők anyanyelvváltozatáról ugyanakkor elmondhatjuk, hogy jellemzően palóc

³ <https://velemjaro.sk/telepulestar/kortvelyes#>

⁴ <https://www.onkormanyzas.sk/2021-es-nepszamlalas-nemzetisegi-adatai>

nyelvjárási elemeket tartalmaz, mely megnyilvánul a helynévhasználatban is, pl. *Ákacos, Mészes-patak, Vajda-vőgy*.

Bár Szlovákiában a magyar etnikum kisebbségként van számon tartva, ebben a községben a magyarság többséget alkot. A nyelvhasználatra ugyancsak a magyardomináns kétnyelvűség jellemző, a mindennapi spontán beszédhelyzetekben a hivatalosan kisebbségi (magyar) nyelv gyakrabban használatos, mint a többségi (szlovák) államnyelv. Emellett a 184/1999-es kisebbségnyelv-törvény⁵ (Tt. 184/1999) lehetővé teszi a településen a kisebbségi nyelvű hivatali kommunikációt is, valamint a tájékoztató jellegű és/vagy földrajzi jelöléseket tartalmazó feliratok, utcanevek, közterületek kétnyelvű (szlovák–magyar) kihelyezését (vö. BAUKO 2019). Körtvélyesen hivatalos utcanevek nincsenek, ezeknek csupán a népi megnevezése él (ebből kifolyólag egy-egy utcának több megnevezése is lehet párhuzamosan). A településen kihelyezett helyneveket tartalmazó turistajelzések csupán szlovák nyelvűek, bár a törvény lehetővé teszi ezek magyar nyelvű megjelölését. A helynév-szociológiai vizsgálatok azonban arra mutattak rá, hogy a lakosság ennek ellenére többségében a magyar helyneveket ismeri és használja, míg ezek szlovák változatait csupán kevesen ismerik, a spontán beszédhelyzetekben pedig nincsenek használatban (lásd CSOBÁDY 2024).

5. Körtvélyes magyar nyelvű mikrotoponimáinak kontinuitásvizsgálatába bevonom az Első (1784), a Második (1853) és a Harmadik katonai felmérés (1884) térképeit, valamint az 1941-es Magyar katonai felmérés térképét. Bár ezeken a térképeken kevés helynévadat található a térséget illetően, mégis érdemes lehet megfigyelni, maradtak-e fenn ebből az időből származó megnevezések. További felhasznált térképek még egy 1960-as évekből származó szlovák–magyar kétnyelvű vadásztérkép (ZNB.), valamint egy 1854-es és egy 1877-es német–magyar kétnyelvű kataszteri térkép (Bv 124). Mindhárom kétnyelvű térképen magyarul szerepelnek a helynévadatok. Szeretném azonban kiemelni, hogy a térképek nem minden esetben tükrözik a valós névismeretet és névhasználati szokásokat, hiszen a helynévadatok lejegyzésének módja gyakran függ a jegyző személyétől. A történeti források közül kihagyhatatlan PESTY FRIGYES 1864-es helynévgyűjteménye, melynek e területre vonatkozó részét RÉMIÁS TIBOR (2002: 271–272) közölte monográfiájában.

A történelmi térképeken és a Pesty-féle gyűjtés történeti helynévadatainak felül két újabb élőnyelvi gyűjtés anyagát is feldolgozom. DELY NÓRA 1995-ben (DELY 1995), míg POGÁNY NÓRA 2006-ban (POGÁNY 2007) végzett a településen adatgyűjtést. A két gyűjtés között 11 év, míg a legutóbbi és saját kutatásom között 17 év telt el. Alig egygenerációnyi idő, a vizsgálatból mégis kiderül, hogy milyen változások mehetnek végbe néhány év alatt.

⁵ A törvény azon településekre vonatkozik, ahol a kisebbségi nemzetiségű lakosok aránya legalább 15% (a hivatalos jegyzéket a Tt. 35/2023-as számú kormányrendelet tartalmazza).

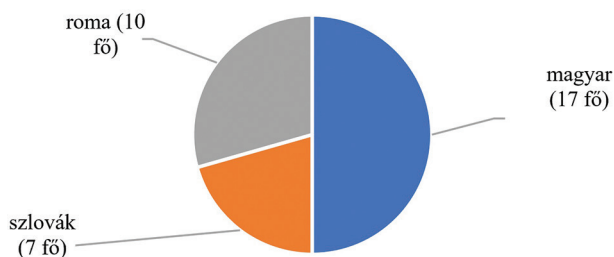
A szinkrón névanyagot 1995-ben DELY NÓRA az alábbi adatközlők segítségével gyűjtötte: Dely Ferenc (1943-as születésű), Delyné Kovács Irma (1947), Kovács János (1925), Kovácsné Szalay Irén (1928), özv. Vinczéné Kovács Irén (1955), Zsebik Gyula (1912). A 2006-os élőnyelvi gyűjtésben POGÁNY NÓRÁNál közreműködtek: Beke István (1924-es születésű), Sebő Gyula (1951), Szakal Ilona (1923), Tamás Károly (1929). A két gyűjtésnél nincsenek megegyező személyek, de mindkét gyűjtő dolgozott a középkorú és idős korosztállyal, férfiakkal és nőkkel egyaránt. Az adatközlők számában és a nemek arányában van csupán eltérés, az első gyűjtésnél három nő és három férfi (hat személy), míg a másodiknál egy nő és három férfi (négy személy) segítette a kutató munkáját. Mindkét gyűjtés módszertanára jellemző, hogy a tulajdonnév és köznévi határan álló adatokat akkor jegyezték fel a gyűjtők, ha azok helyjelölő funkcióban álltak (pl. *Iskola, Templom, Óvoda, Temető, Bolt, Focipálya* stb.). Az intézményneveket egyik gyűjtő sem vette fel az adattárba. A POGÁNY-féle gyűjtésben azonban akad egy emlékmű, melyet teljes névvel vett fel a gyűjtő: *A második világháborúban elesettek emlékműve*. Ez a belterületen lévő hely ma is lokalizációs pontként szolgál, azonban a helyiek az alábbi megnevezéseket használják a viszonyításkor, jelöléskor: *Emlékmű ~ Szökőkút ~ Szökő ~ Park*. Az 1995-ös DELY-féle gyűjtésben ez a hely a legújabb belterületi helynévként van feltüntetve, az ő adattárában azonban a *Hősök tere* megnevezés szerepel, amit ma már nem használnak az itt élők, sőt a 2007-ben megjelent adattárban sem szerepel már ebben a formában.

Saját gyűjtésem névmesterei a következő személyek: Balázs Adrián (1996-os születésű), Korcsmáros Károly (1945), Vnemčák, Jozef (1957), Zatroch Ilona (1938), Zsebik Tibor (1976). Rajtuk kívül azonban a helynév-szociológiai vizsgálatok relevanciája érdekében interjút készítettem még további 29 emberrel, akik anonim módon vettek részt a kutatásban. Az adatközlők az összlakosságot arányosan képviselik mind a korcsoportokat, mind a nemek arányát figyelembe véve, ezt szemlélteti számszerűen az 1. ábra.

Korcsoport	Alkategóriák	Férfi	Nő	Összesen
20 éven aluliak	7 éven aluliak	1	1	6 fő
	8–14 évesek	1	1	
	15–20 évesek	1	1	
21–40 évesek	21–30 évesek	3	2	10 fő
	31–40 évesek	3	2	
41–60 évesek		5	4	9 fő
61 éven felüliek		4	5	9 fő
Összesen		18 fő	16 fő	34 személy

1. ábra: Az adatközlők kor és nem szerinti eloszlása

Gyűjtésem tehát módszertanilag eltér a két megelőző élőnyelvi gyűjtéstől, hiszen nemcsak az összes korosztály volt képviselve a kutatás során, de interjút készítettem szlovák anyanyelvű és/vagy szlovák nemzetiségű lakosokkal is (20,5%), valamint a roma etnikai közösség tagjait (29,5%) szintén bevontam a kutatásba. Az arányokat a 2. ábrán láthatjuk. Mindenképp kiemelném, hogy a roma etnikai csoport képviselői és a szlovák anyanyelvű adatközlők egyaránt csak a magyar nyelvű helyneveket használják spontán beszédhelyzetben. Csupán egyetlen szlovák adatközlő ismerte a magyar–szlovák nyelvű névpárokat, saját bevallása szerint azonban ezeket nem használja, csak foglalkozásából kifolyólag a térképeken találkozott velük. Elmondása alapján a faluban nem használatosak a szlovák nyelvű megnevezések, hiszen egymás között még a szlovák ajkú beszélők is a magyar megfelelőket használják.

2. ábra: Az adatközlők nemzetiség szerinti megoszlása

Úgy vélem, hogy a lakosság arányos képviselése pozitívan hathat a névkontinuitás vizsgálatára, hiszen több rétegből derülhet fény a helynevekre, ezáltal előkerülhetnek eddig fel nem tűntetett vagy a névkincsbe újonnan bekerülő megnevezések is.

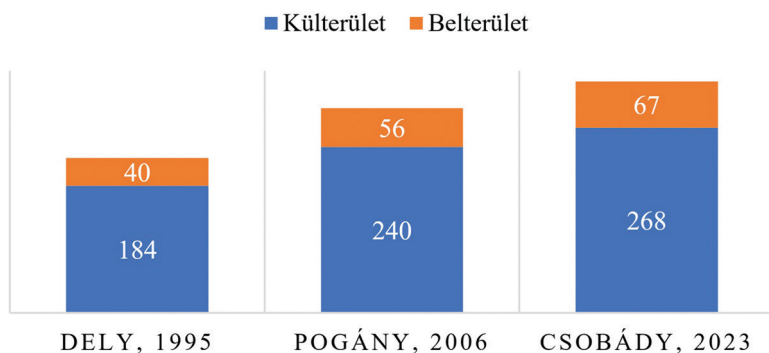
Jómagam a névmesterek kiválasztásánál tekintettel voltam az adatközlők foglalkozására, hiszen jól ismert tény, hogy ez nagy mértékben befolyásolja a névismeretet és névhasználatot. Volt köztük erdész, mezőgazdász, valamint földműves, szőlészgazda is. A megelőző gyűjtéseknél sajnos erre vonatkozó információk nem állnak rendelkezésemre.

6. A mikrotoponimák kontinuitásának elemzésénél E. NAGY KATALIN szempontjait (2023) veszem alapul. Az általa felvázolt vizsgálati lehetőségek közül a mennyiségi és a minőségi változásokat részletezem.

6.1. Mennyiségi változások. Alább a mennyiségi változásokat számszerű adatokkal közlöm, azok minőségét a következő alfejezetben elemzem részletesebben. A vizsgálatba beletartozik az adott szinkrón metszetből származó összes helynévadat — tehát amennyiben egy denotátumnak több megnevezése él egyszerre, mindegyiket számításba veszem.

A legkorábbi adatok a katonai felmérések térképeiről származnak, ezek azonban elenyésző számú körtvélyesi helynevet tartalmaznak: az elsők kettő, a másodikon hét, a harmadikon öt, az 1941-es datálásún szintén öt megnevezést találunk. Az 1854-es német–magyar kétnyelvű birtokvázlaton 47 helynévadat, míg az 1877-es szintén német–magyar kataszteri térképen 41 toponima van feltüntetve. A Pesty-féle 1864-es gyűjtésből 16 adat maradt fenn.

A 3. ábrán az 1995-ös, a 2006-os és a 2023-as élőnyelvi gyűjtések helynévadatainak számát hasonlítom össze. Amint fentebb ismertettem, az adatközlők száma a három kutatómunka során eltér, ami befolyásolhatja az összegyűjtött helynévadatok számát. A legkorábbi gyűjtésből 224 (17,86% belterületi, 82,14% külterületi), azt követően 296 megnevezés (18,92% belterületi, 81,08% külterületi), az általam végzett legutóbbi helynévkutatásból pedig 335 (20% belterületi, 80% külterületi) megnevezés került elő.

3. ábra: A három legutóbbi élőnyelvi gyűjtés helynévadatainak száma

Bár a diagram folyamatos névgyarapodást mutat, vannak olyan helynevek, melyek az idők során kikoptak, de emellett újak is keletkeztek. Az 1995-ös és 2006-os gyűjtések óta 84 helynév veszett ki a faluközösség névkincséből, több ezek közül már 1854-től, 1864-től, 1877-től vagy 1960-tól szerepelt a térképeken. Van azonban arra is példa, hogy egy-egy helynév már a katonai felmérések idejéből vagy az 1854-es térképek óta máig ismert: 18 ilyen adatot fedeztem fel a forrásokban. A többnevűség jelenségének köszönhetően a 2023-as gyűjtésem során 106 olyan megnevezésre bukkantam, melyek eddig nem szerepeltek az általam lejegyzett formában, vagy teljesen újak (egy eddig nem jelölt denotátumra utalnak). A minőségi változásoknál ezek jellemzésére részletesen kitérek.

6.1.1. Névsűrűségi viszonyok. A névsűrűségi viszony azt mutatja, hogy egy egységnyi területre mennyi helynév esik. Mutatója a helynév/km². Két fajtáját ismerjük, az abszolút névsűrűséget, valamint az objektumsűrűséget. Az abszolút

névsűrűségnél az összes egyidejűleg használt helynévvel számolunk, tehát többnevűség esetén az egy objektumot jelölő összes toponimát bevesszük a számításba. Az objektumsűrűség azt adja meg, hogy mennyi objektumot jelölünk névvel — azaz nem számol a többnevűséggel, azzal, hogy egy objektumnak több megnevezése él. Mivel a korábbi forrásokban a többnevűség jelensége nem fellelhető, csak az objektumsűrűséget adom meg az egyes források alapján (vö. E. NAGY 2023).

A katonai felmérések térképein (EKFT., MKFT., HKFT., MaKF.) a névsűrűségi ráta alacsony, hiszen ezeken a történeti forrásokon kevés helynév van feltüntetve. Az Első katonai felmérés térképén 1 denotátum van jelölve (0,06 helynév/km²), a Másodikon 6 (0,36 helynév/km²), a Harmadikon 5 helynév (0,3 helynév/km²) szerepel, az 1941-es felméréséről pedig szintén 5 helynevet olvashatunk le (0,3 helynév/km²). Az egyes katonai térképeken tehát hasonló számú helynévadatot találunk, melyek többnyire ugyanazt a helyet jelölik: a *Torna-patak*-ot, a *Meszes-patak*-ot, a *Nyúlkapu*-t (erdőrész), az *Evetes-mező*-t és a *Szent Anná*-t (kápolna, a körülötte lévő erdőrészt, rétet szintén így nevezik).

Az 1854-es birtokvázlat már jóval részletesebben közli a település helyneveit, 39 névadatot találunk rajta (2,32 helynév/km²). Az 1877-es kataszteri térkép még gazdagabb, 43 objektumot jelöl meg (2,56 helynév/km²). Ezzel szemben az 1960-as évekbeli vadástérképen a községet illetően újból csupán tíz helynév szerepel (0,56 helynév/km²). A RÉMIÁS TIBOR által közreadott Pesty-féle gyűjtés ugyancsak kevesebb, 16 megnevezést közöl (0,95 helynév/km²). A történeti forrásokból származó helynevek mindegyike külterületi toponima.

A korábbi élőnyelvi gyűjtések kutatási céllal, a teljes névanyag összegyűjtésének szándékával készültek több adatközlő bevonásával, ezért névállományaik már terjedelmesebbek. A DELY-féle 1995-ös gyűjtésben 219 objektum van helynévvel jelölve (13,04 helynév/km²), melyből belterületi 35, külterületi pedig 184 (a teljes névanyag 86%-a). A 11 évvel későbbi 2006-os POGÁNY-féle kutatásban az adatközlők 247 denotátumot neveztek meg (14,7 helynév/km²), összegyűjtött neveik között 42 belterületi, míg 205 külterületi név (83%-a a teljes névanyagnak) szerepel. A százalékos összetételből látni, hogy a korábbi élőnyelvi gyűjtésben a külterületi helynevek aránya magasabb volt, mint az utóbbi vizsgálatban, ahol a belterületi nevek száma nőtt. Erre a jelenségre hatással lehetett az emberek életmódjában bekövetkező számos változás, a külterületi munkálatok visszaszorulása, illetve csupán az a tény is, hogy az adatközlők eltérőek voltak a két kutatás során.

Saját, 2023-as élőnyelvi gyűjtésem 263 objektumjelölést tartalmaz (15,65 helynév/km²), melyből 40 belterületi helyet jelöl, 223 pedig külterületi helyet (85%-a a teljes névanyagnak). A külterületi helynevek aránya hasonló az 1995-ös és a 2006-os gyűjtéshez, viszont a névsűrűség a gyűjtések folyamán nő. Az eredmény meglepő lehet, de az értékeléskor figyelembe kell vennünk, hogy jómagam 34 adatközlővel készítettem interjút, ami jóval magasabb szám, mint az eddigi gyűjtéseknél. Előfordul, hogy egyes helynevek csupán egy-egy család, etnikai csoport

vagy a település egy adott részén élő közösség körében ismertek. Erre bizonyítékul szolgál az általam elvégzett helynév-szociológiai vizsgálatnak az alap- és peremnévkincs elemzésére vonatkozó része, melyet itt csak röviden érintek. A vizsgált helynévállomány (összesen 257 helynév) mindössze 19,5%-a (50 helynév, ebből 16 belterületi) tartozik az általam megkérdezett vizsgálati csoport alapnévkincsébe. Ez azt jelenti, hogy 28 adatközlőből (20 éven aluliakat nem vontam be ebbe az elemzésbe) legalább 19 ember (70%) csupán 50 helynevet ismer. Ennek oka az, hogy a nagyobb kiterjedésű területeket az oda gyakran járók, ott tevékenykedők több részterületre bontva nevezik meg, még inkább pontosítva a lokalizációt.

6.2. Minőségi változások. A következőkben a fentebb említett számadatok mellé konkrét példákat szeretnék felsorakoztatni, megmutatva, hogy milyen minőségi változások jelennek a számbeli változások mögött.

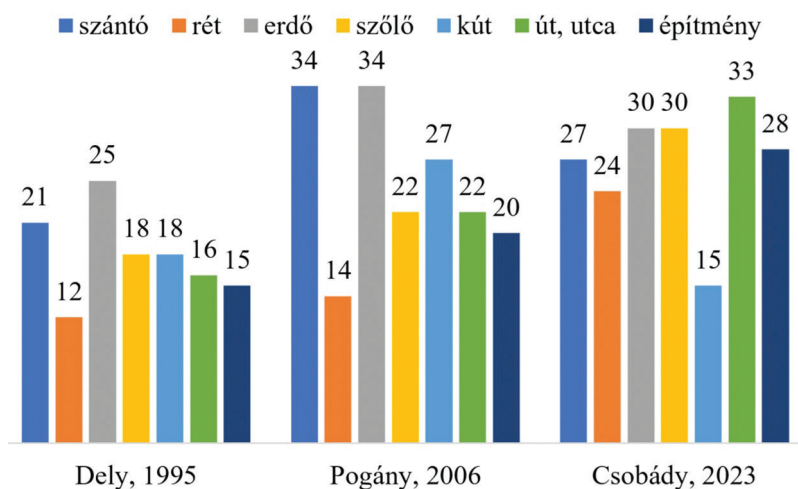
6.2.1. Helynévfajták. Az Első, Második, Harmadik, valamint az 1941-es katonai felmérések térképein a települést átszelő nagyobb patakokat (*Torna-patak*, *Meszes-patak*), a nagyobb kiterjedésű határterületeket, melyeken erdő, mező, legelő egyaránt megtalálható (*Evetes-mező*, *Nyúlkapu-tető*, *Meszes-tető*), illetve a községtől távolabb eső *Szent Anna-kápolná*-t tüntették fel. Ezek a helynevek a mai napig jól ismertek a faluközösségben, nagy jelentőséggel bírnak.

1854-ben és 1877-ben a leggyakoribb megnevezett helynévfajta magasan a szántó volt, gyakrabban előfordultak még a hegyek, erdők, rétek nevei. Az 1864-es Pesty-féle gyűjtés, valamint az 1960-as évekből származó térkép adatait azok csekély száma miatt ugyancsak összevontam. Ezeken az erdők, rétek, völgyek megnevezései szerepelnek nagyobb számban, viszont nem találunk pl. gyümölcsösre, útra, tóra, patakra utaló helynevet. Ellenben az eddig vizsgált forrásokon túl itt megtalálható egy-egy kútnak és dűlőnek a neve.

DELY NÓRA 1995-ben végzett helynévgyűjtésében ismét a szántók, erdők nevei vannak túlsúlyban, viszont nagy számban megjelennek már a belterületi utak, utcák nevei, építménynevek, a településrészek megnevezései, valamint külterületen a kutak és a szőlőterületek nevei. POGÁNY NÓRÁNÁL 2006-ban gyarapodott az erdők és a szántók neveinek számaránya, ami bizonyítja, hogy a településen az erdő- és mezőgazdálkodás még működik, és bár kevesebben foglalkoznak vele, a nevek még használatban vannak. Ezen kívül növekedett a szőlőterületek és kutak neveinek száma. A belterületen emelkedett az épületek, illetve utak, utcák neveinek aránya: itt jellemző leginkább a többnevűség, melynek oka a hivatalos utcanevék hiánya.

Saját, 2023-as helynévkutatásom a korábbi gyűjtésekkel összevetve a helynévfajták tekintetében több érdekességet is mutat (4. ábra). A szántók megnevezése még mindig gyakori, de már némileg csökken, ugyanakkor 1995-höz képest a rétek nevei megduplázódnak, valamint a beépített területek neveinek száma megháromszorozódik. A völgyekhez, illetve a szőlőterületekhez kapcsolódó helynevek szintén nagyobb mértékben gyarapodnak. Utóbbiak száma 1995 óta a

duplájára nő, akárcsak az építménynevek, valamint az utak, utcák nevei, 2023-ban már ez utóbbiak száma a legmagasabb. Az egyes településrészeket megjelölő elnevezések száma is gyarapodott, 2006 óta kétszer annyi névvel jelölik őket. Ugyanez a helyzet a patakokhoz és tavakhoz kapcsolódó helynevekkel. A kutak megnevezéseinek száma azonban 2006 óta a felére csökkent, amit az adatközlők által közölt tények (a kutakat benőtte a gaz, használhatatlanná váltak és eltűntek) is magyaráznak. Az adatokat tekintve azt hihetnénk, hogy a település az utóbbi 30 évben terjeszkedett és gyarapodott, ez azonban nem így van. A többnevűség jelensége okozza a helynevek sokaságát, egy denotátumot más-más adatközlők eltérő névvel jelölnek. Érdekesség még a történeti forrásokkal szemben, hogy a három élőnyelvi gyűjtésben már nem találunk tanyaneveket, ezek (a tanyákkal együtt) a 20. század végére megszűntek.

4. ábra: Az egyes helynévfajták száma a teljeskörű gyűjteményekben

6.2.2. Névbokrok. A névbokrok olyan helynevek csoportjai, melyek egy alaptaghoz rendeződnek. Az alapnévhez általában különböző földrajzi köznevek kapcsolódnak. Az egy névbokorhoz tartozó helynevek többnyire olyan területeket jelölnek, melyek területileg közel helyezkednek el egymáshoz, egymás mellett vannak (vö. KOCÁN 2017, 201, E. NAGY 2023). A továbbiakban a teljesség igénye nélkül, a leglényegesebb erre vonatkozó változásokat szemléltetem példákkal alátámasztva.

A katonai felmérések térképein nem találkozunk ezzel a jelenséggel, ahogyan a Pesty-féle névanyagban vagy az 1960-as térkép helynévállományában sem.

Az 1854-es és 1877-es német–magyar kétnyelvű térképeken (Bv 124) azonban már találunk névbokrokat: *Evetes-mező*, *Evetes-patak*, *Evetes-oldal*; *Gyüre-fenék*,

Gyüre-haraszt, Gyüre-kút, Gyüre-kút felé; Kerges, Kerges-patak, Kerges-rét, Kis-Kerges, Nagy-Kerges; Meszes-oldal, Meszes-patak, Meszes-völgy. E négy alaptag (*Evetes, Gyüre, Kerges, Meszes*) által jelölt területek a mai napig meghatározók és ismertek a lakosok körében. Leggyakrabban már csak ezek az alaptagok vannak használatban, de arra is találunk példát, hogy a névbokrok kibővültek. 1995-ben és 2006-ban például használatban volt a *Gyüre-haraszt-oldal*, azonban 2023-ban ezt már nem ismerték az adatközlők. A legutóbbi gyűjtésben gazdag névbokra lett viszont a *Kerges* helynévnek, valamint a hozzá kapcsolódó *Kis- és Nagy-Kerges*-nek: *Kerges, Kerges-oldal, Kerges-patak, Kergesi-rétek, Kis-Kerges, Kis-Kerges-karaj, Kis-Kerges-torok, Nagy-Kerges, Nagy-Kerges-forduló, Nagy-Kerges-gerinc, Nagy-Kerges-oldal, Nagy-Kerges-rét, Nagy-Kerges-torok.* A *Meszes* helynév névbokra szintén bővült: *Meszes, Meszes környéke, Meszes-kút, Meszes-oldal, Meszes-patak, Meszes-tető, Meszes-fej, Meszes-torok, Meszes-völgy.*

A legjelentősebb változások ebben a tekintetben 1995, 2006 és 2023 között mentek végbe, ezekből az időkből származnak a legbővebb helynévállományok. A manapság már csak *Borkút*-ként ismert terület a korábbi gyűjtések alapján még ezekben az alakokban élt: *Borkút alja, Borkút-szőlő, Borkút-kaszáló.* Az *Előbérc, Előbérc alja* eltűnt a jelenkori névkincsből, ahogy a *Kápolna-bükk, Kápolna-bükk-oldal* páros is. A *Mélykút* névbokra átalakult, 1995-ben és 2006-ban még a *Mélykút-oldal* megnevezés kapcsolódott hozzá, jelenleg a *Mélykúti-mező* van használatban, az előbbi helynévadat ma már nem ismert. A *Nagyárok* manapság egy utcanév, melyhez a *Nagyárok-patak* kapcsolódik. Régebben ez a megnevezés valóban egy árkot jelölt (*Nagy-árok*), mely annak az utcának a végén helyezkedett el, amit jelenleg ezen a néven ismernek (*Nagyárok ~ Nagyárok utca*). Annak idején ehhez tartozott még a *Nagy-árok-dűlő*, azonban ez sem része már a szinkrón helynévállománynak. A *Péntek-patak* helynévbokor ugyanúgy átalakult: 1995-ben és 2006-ban még a *Péntek-patak-oldal, Péntek-patak-völgy*, újabban az *Alsó- és Felső-Péntek-patak* helynevek alkotják a hozzá kapcsolódó névbokrot. Van arra is példa, hogy a névbokor összetétele a három évtized alatt változatlan maradt: ez a *Szik bérce, Szikbérce-lápa, Szikbérce-tető.*

6.2.3. A kiveszett és újonnan keletkezett helynevek nagyban kötődnek a fentebb részletezett névbokrok változásához. A 2023-as gyűjtés során az új helynevek között több olyan volt, mely egy-egy névbokor alaptagra való leszűkülése során keletkezett (pl. *Borkút < Borkút alja, Borkút-kaszáló, Borkút-szőlő*). Ennek ellenkezője is igaz, hiszen a *Péntek-patak* vagy a *Husták* denotátumok alsó és felső részre osztásával alakult helynevek eddig nem szerepeltek a névállományban, legújabban viszont felbukkantak (*Alsó-Péntek-patak, Felső-Péntek-patak; Alsó-Husták, Felső-Husták*). Ezekből az inkább alakjukat tekintve új helynevekből van több, míg az eddig meg nem nevezett területek újonnan alakult elnevezéseiből vagy új motiváción alapuló nevekből kevesebbet találunk a 2023-as gyűjtésben. Eddig meg nem nevezett

területek például a *Mátékert*, *Dögtér*, *Akácós*, *Gatyalábszár*, *Jancsi-szilvás*, *Kujisgyep*, míg új motiváción alakult nevek a *Nagy-torok* (*Meszes-torok*), *Szánkós utca* (*Középső utca*).

A kiveszett helynevek között gyakran találunk egy-egy névbokorból kikopott megnevezést (*Alsó-hegy-láb*, *Bükkös-tető*, *Gyüre-fenék*, *Mikes-völgy eleje*, *Vere-ses-oldal*). A legtöbb ilyen helynév azonban kisebb területet jelölt egykor, melynek ma már nincs élő megnevezése, pl. *Anna-láz-tető*, *Bélying-tető*, *Ganajos*, *Keresztfa-bérc*, *Koca-parlag*, *Köpüs-kút*, *Römbök*, *Szép Gyuri*, *Orgonista*.

A 2023-as helynév-szociológiai vizsgálat egyik szempontjáról, az alap- és peremnévkincs elemzéséről fentebb már ejtettem szót. Itt a peremnévkincset emelném ki, hiszen a vizsgálatba bevont 257 helynévnek a 34%-a tartozik ebbe a kategóriába. Ez 88 helynevet jelent, amiből 12 belterületi. Mivel ezeket a megnevezéseket a mintavételi csoport 20 éven felüli adatközlőinek (28 személy) kevesebb mint 30%-a ismerte, nagy az esély rá, hogy az évek során ezek is kikopnak a helyiek tudatából. Ezek közül néhány példa: *Alsó- és Felső-feljáró*, *Góliátláb*, *Gyüre-kút*, *Kovács-láz*, *Mile*, *Sajtó*, *Völgyi-rétek*.

7. A saját, 2023-as gyűjtésem igazolta a hipotézisemet, miszerint a több adatközlő megkérdezése egyrészt növeli a többnevűség jelenségét, másrészt a helynévallományban több olyan megnevezés is felbukkan, amelyet csak kevesen ismernek (a faluközösségen belül több genetikai és etnikai mikronévközösség alakult ki). A lakosok leginkább azoknak a területeknek a megnevezéseit ismerik és használják, ahová a mai napig járnak, vagy nagyobb jelentőségük van a település közösségének életében, illetve jelentősebb a területi kiterjedésük. A jelenkori helynévgyűjtések céljából tehát nem csupán a szinkrón névallomány lejegyzését tűzhetjük ki — hozzájárulva ezzel a névkincs megmaradásához —, hanem a koronként eltérő helynévhasználatra is rávilágíthatunk, mely a faluközösség számára gazdagító lehet.

Irodalom és források

- BAUKO JÁNOS 2019. *Társadalom és névhasználat. Magyar névtani kutatások Szlovákiában*. Budapest, Magyar Nyelvtudományi Társaság és az ELTE BTK Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszéke.
- Bv 124 = Dorf Körtvélyes in Ungarn Kaschauer District. 1854/1877. – Országos Széchényi Könyvtár K. Kéziratos kataszteri térképek. Nr. 781. (K 781 A 1-9 - Bv 124 / Térképtár, ST, 66.)
- CSIKVÁRI ANTAL szerk. 1939. *Vármegyei Szociográfiák 7. Abauj-Torna vármegye*. Budapest, Vármegyei Szociográfiák Kiadóhivatala.
- CSOBÁDY CSILLA 2020. Jablonca község helyneveinek vizsgálata. In: PRESINSZKY KÁROLY–VARGOVÁ, ZUZANA szerk., *Utak a tudományhoz 9*. Nyitra, Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem, Közép-európai Tanulmányok Kara. 9–18.

- CSOBÁDY CSILLA 2024. Körtvélyes község nyelvi tájképének és a lakosság helynévismeretének kapcsolata. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 26/3: 81–110.
- DELY NÓRA 1995. *Körtvélyes földrajzi nevei*. Nitra, Vysoká škola pedagogická. Kézirat. Nyitra, Egyetemi Könyvtár, Konstantin Filozófus Egyetem.
- HKFT. = *A harmadik katonai felmérés. 1869–1887. A Magyar Szent Korona Országai. (1:25 000)*. Arcanum Adatbázis Kft. DVD. 2007.
- HOFFMANN ISTVÁN 2007. *Helynevek nyelvi elemzése*. Budapest, Tinta Könyvkiadó.
- KOCÁN BÉLA 2017. *Helynévtörténeti vizsgálatok a régi Ugocsa megyében*. A Magyar Névarchívum Kiadványai 45. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó.
- LANSTYÁK ISTVÁN 2000. *A magyar nyelv Szlovákiában. A magyar nyelv a Kárpátmedencében a XX. század végén (3)*. Budapest–Pozsony, Osiris Kiadó–Kalligram Könyvkiadó–MTA Kisebbségkutató Műhely.
- MaKF. = *Magyarország katonai felmérése 1941*. DVD. Arcanum Adatbázis Kft., Budapest, 2004.
- MKFT. = *A második katonai felmérés. A Magyar Királyság és a Temesi bánság nagyfelbontású, színes térképei. 1819–69*. Arcanum Adatbázis Kft. DVD. 2005.
- E. NAGY KATALIN 2023. Szempontok a mikrotoponimák kontinuitásának vizsgálatához. *Magyar Nyelvjárások* 61: 597–605.
- POGÁNY NÓRA 2007. *Körtvélyes község földrajzi nevei. Zemepisné názvy obce Hrušov*. Nitra, Univerzita Konštantína Filozofa. Kézirat. Nyitra, Egyetemi Könyvtár, Konstantin Filozófus Egyetem.
- RÉMIÁS TIBOR szerk. 2002. *Torna vármegye és társadalma a 18–19. századi források tükrében*. Bódvaszilás–Miskolc, Herman Ottó Múzeum.
- Tt. 35/2023. Kormányrendelet kisebbségi községekről. URL: <https://torvenytar.sk/zakon-920>
- Tt. 184/1999. Nyelvhasználati törvény. Törvény a nemzeti kisebbségi nyelvek használatáról. URL: <https://torvenytar.sk/zakon-66>
- VÁLYI ANDRÁS 1796–1799. *Magyar országnak leírása 1–3*. Buda, Királyi Magyar Universitas.
- ZNB. = Oddelenie ochrany štátnych hraníc. PZ — Silická Jablonica (ZNB): 1960-as évekből. Adatközlő saját gyűjteményéből.

Continuity of Hungarian Microtoponyms in the Village of Körtvélyes (Hrušov)

This paper explores a specific aspect of place-name research in Hrušov, a Slovak-Hungarian bilingual settlement in Slovakia. Conducted in 2023, the study examines the quantitative and qualitative changes in the Hungarian place-name inventory over time, using KATALIN E. NAGY's (2023) research criteria as a framework. The continuity analysis is based on a range of historical maps, including the First (1784), Second (1853), and Third Military Survey (1884), the 1941 Hungarian Military Survey, and other bilingual maps from 1854, 1877, and 1960. Additionally, data from the Pesty collection and surveys by NÓRA DELY (1995) and NÓRA POGÁNY (2006) were incorporated. The 11-year gap between DELY's and POGÁNY's collections, followed by a 17-year gap before my own research, provides a timeline for observing changes. Unlike previous studies, the 2023 research employed a different methodology, incorporating interviews with 34 respondents, which frequently resulted in polynomiality.

Quantitative changes indicate an expansion in recorded place names, largely due to the different research methodology. However, many place names documented in historical maps and earlier collections have disappeared from the village community's vocabulary. Conversely, some names from the time of the military surveys or the 1854 maps remain in use. The 2023 collection revealed previously unrecorded place names, many of which are new in form, while fewer are names of previously unnamed areas or names formed on new motifs.

The most notable qualitative change is the decline in names for actively cultivated areas, contrasted with an increase in names for inland locations. According to respondents, the number of known springs and wells has significantly decreased, as many have dried up or become overgrown and unusable. Examining the continuity of microtoponyms is valuable not only for onomastics but also for understanding geographical, social, and economic changes in the region. This research highlights various patterns, including naming motivations and the evolution of the village community network.